

STRATEŠKI ZAKLJUČCI KONFERENCIJE

“ŽENE 45 PLUS – Ravnopravnost na tržištu rada i kako je postići”

Održane u Beogradu, 8. oktobra 2020. godine

U organizaciji udruženja **Žene na prekretnici** održana je onlajn konferencija pod nazivom “**ŽENE 45 PLUS – Ravnopravnost na tržištu rada i kako je postići**”. Kroz tri panela diskutovalo se o diskriminaciji žena na tržištu rada, a koja je posledica diskriminacije na osnovu starosne dobi. Konferencija je organizovana kao završni događaj projekta “Druga šansa za žene koje imaju 45+ godina u Srbiji” i održana je uz podršku Agencije Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena u Srbiji (UNWomen), a u okviru projekta “Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti” koji finansira Evropska unija.

Projekat je sproveden u 4 grada, Nišu, Kragujevcu, Čačku i Aleksandrovcu. Projekat je na lokalnom nivou sproveden od strane lokalnih organizacija civilnog društva koje su koordinirale projektom. U pitanju su udruženje Laris (Čačak), udruženje Putokaz (Kragujevac), udruženje PROTECTA (Niš) i udruženje Miona (Aleksandrovac). Cilj projekta je bio ekonomsko aktiviranje oko 100 nezaposlenih žena kroz radionice i pilotiranje određenih modela udruživanja, izrađene su dve jedinstvene publikacije o ženama na tržištu rada, te je stečeno vrlo dobro razumevanje i znanje o populaciji nezaposlenih i neaktivnih žena 45+. Tokom projekta dva postojeća ženska udruženja su proširila opseg svojih delatnosti (Miona iz Aleksandrovcu i Art mania iz Kragujevca) i dva su se nova udruženja osnovala (Feniks iz Niša i Dar iz Čačka), dok je udruženje Putokaz iz Kragujevca osnovalo svoj klub (Različak).

Konferencija je održana u svetlu najave formiranja resornog ministarstva za rodnu ravnopravnost i ljudska prava, što je čitav događaj obojilo dodatnom perspektivom očekivanja od budućeg republičkog organa u kontekstu definisanja posebne javne politike u čijem bi središtu bilo pitanje rodne i starosne diskriminacije na tržištu rada. Tema konferencije, baš kao i njeni govornici, izazvala je značajnu pažnju medija, tako da je samom događaju prisustovalo nekoliko novinara, dok je uoči događaja objavljeno desetak relevantnih medijskih priloga, što ohrabruje organizatore da postoji značajan medijski prostor za ozbiljno i kontinuirano tretiranje ove teme u narednom periodu, posebno imajući u vidu da rodna ravnopravnost generalno, a posebno na tržištu rada, do sada nije bila na agendi političkih aktera kao strateško pitanje u okviru relevantnih javnih politika i međusektorske saradnje.

Situacija nezaposlenih žene 45+

U diskusiji koja je trajala skoro 4 sata i koja je bila formirana kroz tri intenzivna panela osvetljena su brojna pitanja, dileme i problemi sa kojima se na tržištu rada suočavaju nezaposlene žene 45+. Svi učesnici konferencije, od predstavnika donatora do krajnjih korisnika projekta, složili su se da su žene 45+ izuzetno osetljiva društvena grupa koja se najlakše deaktivira u ekonomskom a potom i u društveno-političkom smislu, da je izložena višestrukoj diskriminaciji, a da zapravo predstavlja izuzetan, u potpunosti neprepoznat socijalni i ljudski kapital.

Uočeno je da ova društvena grupa u potpunosti nevidljiva, ne samo za donosioce odluka, civilno društvo i medije, već i za donatore, kako bilateralne tako i multilateralne, što ovaj projekat čini u ovom trenutku u Republici Srbiji jedinstvenom donatorskom inicijativom da se unapredi ekonomski položaj žena 45+. U nekoliko je navrata naznačena jedinstvenost projekta kojim je zapravo započet javni diskurs i komunikacija ove teme, a time iniciran postupak javnog zagovaranja u oblasti ekonomskog osnaživanja žena 45+. Istovremeno je naglašena i strateška usmerenost oba donatora na pitanje rodne ravnopravnosti a sa tim i ekonomskog osnaživanja žena, kako UNWomen tako i Evropske unije.

U Republici Srbiji živi pola miliona žena koje pripadaju starosnoj grupi 45+ koje su još u radnoj snazi ali koje ne proizvode vidljivu i od tržišta detektovanu ekonomsku vrednost. Žene 45+ imaju uporedno niže stope aktivnosti u odnosu na mlađe žene i generalno u odnosu na muškarce. Sprovedenje projekta dovelo je do dubljeg razumevanja ove društvene grupe, omogućivši sagledavanje brojnih specifičnosti koje su ukazale na postojanje brojnih prepreka koje ometaju veću rodnu ravnopravnost na tržištu rada žena 45+. Sve se te prepreke mogu načelno podeliti u dve grupe.

Prva grupa se odnosi na sam fenomen ekonomskog osnaživanja, koji je veoma složen i ne podrazumeva samo i isključivo finansijsko osnaživanje, već se veoma često tiče jednog psihološkog osnaživanja i jačanja samopouzdanja žena 45+. Druga grupa prepreka odnosi se na kulturološke stereotipe i predrasude o tradicionalnoj ulozi koje se ženama pripisuje u privatnoj sferi, porodici i kućnim poslovima, a koju generiše patrijarhalni porodični obrazac. Sinergično, ove dve skupine prepreka značajno utiču na progresivno gubljenje samopouzdanja žena 45+ kada se nađu u situaciji dugotrajnog i bezuspešnog traganja za zaposlenjem.

Na tragu prethodnog uvida stoji i višestruko naglašen stav nekoliko panelista da je nemogućnost usklađivanja privatnog i poslovnog života jedna od značajnih prepreka uspešnom nalaženju zaposlenja, te da se brojni strukturni i kulturološki faktori koji generišu te prepreke mogu menjati postepeno samo određenim javnim politikama. Uočeno je da se udeo patrijarhalnih kultura u srpskom društvu generalno smanjuje ali da je u starijim generacijama to još uvek još uvek dominantan kulturološki obrazac, a koji pod „ženskim poslovima“ podrazumeva čitav jedan spektar „nevidljivih“, kućnih obaveza. Zaključeno je da je jedna od značajnih prepreka upravo postojanje fenomena neplaćenog kućnog rada, a da taj spektar servisa, brige i nege ostalih članova porodice jedna od izuzetno otežavajućih okolnosti za puno učešće velikog broja žena na tržištu „plaćenog“ rada.

Primećena je visoka frekventnost višestruke diskriminacije ove društvene grupe pri nalaženju zaposlenja. Diskriminacija se najčešće bazira na makar dva ukrštena osnova: starosno doba i bračni/porodični status, pri čemu je ovaj drugi u većoj meri vezan za mlađu populaciju žena koja se nalazi na početku svog profesionalnog života. Ovakav trend rezultira visokim brojem pritužbi Povereniku za zaštitu ravnopravnosti upravo od strane žena 45+.

Kao kontrateg takvom trendu, primećena je pojava diskriminacije u procesu nalaženja zaposlenja u suprotnoj starosnoj grupi žena, onima koje tek stupaju na tržište rada. Dolazi se do zaključka da su žene najosetljivije na početku i na kraju svog radnog veka, a da je sistem potpuno neosetljiv na prednosti i slabosti žena u različitim fazama, pošto zakonodavni okvir nije definisan tako da prepoznaje ove specifičnosti. Naglašeno je postojanje višestrukih simultanih faktora koji utiču na položaj žena na tržištu rada, te da bi stoga svaka intervencija javnih politika trebalo da bude osetljiva na specifičnosti životnih tokova žena u različitim fazama njihovog života.

Jedan od značajnih uvida ticao se i činjenice da žene 45+ u Srbiji predstavljaju izuzetno heterogenu društvenu grupu koja se ni na koji način ne može generalizovati, te da različitost tih podgrupa (fakultetski obrazovane, žene na selu, žene iz gradskih sredina, one koje žive u većim porodičnim zajednicama, one koje jesu/nisu vlasnice poljoprivrednih gazdinstava, one koje su zdravstveno ugrožene, one koje se brinu o obolelim ili starijim članovima porodice i one koje to ne rade i slično) zahteva različitost u pristupu problemu njihovog ekonomskog položaja i stanja zaposlenosti.

U tom kontekstu je dodatno značajan i stav da dramatične demografske promene koje se dešavaju na čitavoj teritoriji Srbije, a naročito u njenim seoskim područjima, predstavljaju dodatni i poseban problem koji direktno utiče na ekonomski položaj žena i njihovu zapošljivost, ozbiljno povećavajući pretnju od pojave siromaštva, ne samo među ženama 45+ već i među drugim članovima tih zajednica.

Predstavljanje ključnih nalaza studije „Ekonomski efekti usled manjeg učešća žena na tržištu rada“ koja je izrađena u okviru projekta dodatno je potcitalo sve iznete stavove i uvide sva tri panela. U pitanju je jedinstvena studija koja je pokušala da odgovori na pitanje koliko Republiku Srbiju zapravo košta postojeći rodni jaz od 13,5% na tržištu rada i činjenica da je veliki broj radno sposobnih žena isključen sa tržišta rada i time ne doprinosi ekonomskom razvoju zemlje. U pitanju je prvo istraživanje ekonomskih gubitaka usled manje zaposlenosti žena u Republici Srbiji. Rezultati istraživanja ukazuju da, ukoliko bi rodni jaz bio potpuno zatvoren, srpsko bi društvo bilo na dobitku 1,8 milijardi evra i skoro 4,8% BDP godišnje. Procena je da bi ove cifre bilo moguće ostvariti ukoliko bi se zaposlilo 294,360 žena. Važno je napomenuti da detektovani procenat rodnog jaza na tržištu rada nije samo značajan kao brojka (13,6%), već i u svetlu činjenice da u značajnom stepenu poslovi koje obavljaju žene koje su uključene u tržište rada jesu slabije plaćeni poslovi, što dovodi do značajnih razlika u zaradi između muškaraca i žena, a što sve ukupno utiče na ukupnu veličinu gubitka za državu. Takođe, dodatni faktori ranjivosti žena na tržištu rada jesu i njihove niske kvalifikacije, mali broj godina radnog iskustva, hronično oboljenje ili invaliditet, život u regionima Zapadne i Centralne Srbije (posebno u seoskim područjima).

U kontekstu trenutne situacije sa virusom COVID 19 koji je prouzrokovao da su prve na udaru otpuštanja upravo žene 45+ (jer su one najčešće bile angažovane na poslovima koji se obavljaju u neformalnom sektoru, kao što su čišćenje i održavanje kuće, nega dece, nega starih), trebalo bi implementirati određene intervencije. Vanredna situacija i ekonomske posledice pandemije dodatno su ogolili sliku teškog ekonomskog položaja žena 45+ koje su masovno tokom prethodnih meseci ostajale bez posla. Tokom vanrednog stanja, deo ženske radne snage prešao je u radno neaktivno stanovništvo. To se dogodilo upravo zbog toga što su žene 45+ u velikom stepenu obavljale poslove koji su generalno društveno nepriznati, slabo plaćeni i prilično „nevidljivi“. Zaključeno je tokom skupa da bi Vlada Srbije trebalo da kreira posebne mere za te žene, imajući u vidu činjenicu da su upravo žene 45+ i u situaciji globalne pandemije i njenih ekonomskih posledica ostale potpuno nevidljive na radaru javnih politika i privremenih mera donosilaca odluka, a koje se odnose na saniranje posledica COVID19.

Preporuke i zaključci

Svi nabrojani uvidi i nalazi predstavljaju platformu za preporuku da bi u procesu strateškog unapređenja ekonomskog položaja žena 45+ bilo poželjno početi pre svega od javnih politika, a koje bi trebalo da postanu rafinirane upravo za ove razlike u razvojnim fazama žena kao ekonomskog i svakog drugog potencijala. Ovakvi trendovi dovode do zaključka da starosno doba predstavlja ograničavajući faktor ne samo za žene

45+ već i za mlade žene do 30 godina starosti koje se suočavaju sa drugačijim načinom i razlogom zbog čega se poslodavci odlučuju da prednost daju muškarcu.

U neke od predloženih mera spadaju i: uvođenje jačih mera za unapređenje uključivanja žena na tržište rada, poput fleksibilnog radnog vremena koje se ne koristi dovoljno iako je zakonom definisano (uz sav oprez pri njenoj implementaciji zbog potencijalne pojave siromaštva u kasnijim periodima života); vođenje računa o visokom platnom jazu; poboljšanje strukture javnih servisa u domenu brige o najmlađim i najstarijim članovima porodice; unapređenje putne i transportne infrastrukture (loša povezanost posla sa javnim prevozom); uključivanje civilnog sektora, poslodavaca i socijalnih partnera u kreiranje javnih politika koje se odnose na unapređenje rodne ravnopravnosti na tržištu rada; dosledna primena već postojećih zakona; striktnije kažnjavanje poslodavaca koji vrše diskriminaciju po rodnoj i rodno/starosnoj osnovi; upotreba „pozitivne diskriminacije“ u nekom stepenu kao efikasno rešenje za neke osetljive grupe u oblasti zapošljavanja i ekonomskog osnaživanja.

Jedan od rezultata projekta je podrška sprovođenju Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost u oblasti ekonomskog osnaživanja. Iznet je i stav da su zakonodavna unapređenja, akcioni planovi i strateški dokumenti neophodan i fundamentalan osnov za unapređenje stanja rodne ravnopravnosti generalno pa tako i ekonomskog položaja žena svih starosnih grupa pa i grupe 45+, ali da su pojedinačni projekti poput ovog zapravo pravi, terenski pristup u osnaživanju žena koje su inače neaktivne na tržištu rada i podložne diskriminaciji na osnovu starosti. I pored uočenih napredaka koje je donela izmena zakonodavnog i strateškog okvira u oblasti rodne ravnopravnosti zabrinjava činjenica da je položaj žena u Republici Srbiji najlošiji u odnosu na zemlje EU od svih zemalja u okruženju, mereno po indeksu rodne ravnopravnosti u domenu ekonomskog blagostanja (novac i rad), te da i dalje postoje poslodavci koji otvoreno vrše diskriminaciju na rodnoj i starosnoj osnovi. S tim u vezi iznet je stav da bi bilo neophodno da se u Srbiji strateški radi na unapređenju kulture i etike rada, te da jedna takva korporativna kultura koja nedostaje, u svom fundamentu treba da sadrži definisanu kulturu rodno ravnopravnog rada, ne samo kada su žene poslodavci već generalno u svakom privrednom subjektu.

Sprovođenje projekta, iskustvo kako koordinatora, tako i krajnjih korisnica, ukazuje na višestruku dragocenost ovakvih inicijativa. Zajednički stav svih učesnika projekta je da je jedinstvenost ovog projekta upravo u kombinaciji dva ključna elementa: starosna dob ciljne grupe i sama tema projekta – ekonomsko osnaživanje. Jedan od ključnih benefita projekta je da je on koordinatore i korisnice ojačao, osvestio, udružio i dao im kapacitete, energiju i snagu koja će omogućiti da se u narednom periodu intenzivno radi na zagovaranju pred donosiocima odluka na lokalnom i na republičkom nivou po pitanju unapređenja javnih politika.

Kao veliki benefit sprovođenja projekta uočava se i komunikacija o fenomenu rodne neravnopravnosti na tržištu rada i diskriminaciji žena na osnovu starosne dobi. U pitanju je bio veliki izazov i šansa za učenje. Sve žene koje su imale priliku da učestvuju u projektu imaju jaku volju i želju da rade. Na nivou lokalnog sprovođenja projekta između organizacije civilnog društva koje su koordinirale projektom i samih žena korisnica projekta izrodilo se poverenje koje je vremenom preraslo u partnerstvo, što još jednom potvrđuje ranije iznet zaključak da je uključivanje civilnog društva u definisanje i sprovođenje javnih politika od velikog značaja za uspešnu primenu svih mera koje bi javni sektor eventualno doneo u cilju unapređenja, ne samo ekonomskog položaja žena 45+, već generalno svih politika koje se tiču rodne ravnopravnosti. Poseban benefit ovog projekta jeste i međusobno umrežavanje i povezivanje četiri lokalne organizacije u Srbiji koje su koordinirale sprovođenje projekta.

Kao značajan problem detektovana je motivacija žena, što je uočeno kroz prihološke radionice koje jesu posebna novina koju je ovaj projekat doneo. Zaključeno je da je potrebno puno vremena da se žene pokrenu iz stanja letargije i malodušnosti, ali je naglašeno da su žene koje pripadaju grupi 45+ neprocenjiv potencijal i kapital. Zajedničko svim ženama sa kojima je rađeno je da su snažne, trpeljive, da su spremne da prihvate i najteže poslove, spremne na celoživotno učenje i da se ulažu u nevidljive poslove koji ne proizvode vidljivu ekonomsku vrednost ali da su to u velikom stepenu poslovi koji omogućavaju porodičnim zajednicama da funkcionišu.

Uočeno je da psihološka podrška ženama 45+ u procesu osnaživanja predstavlja izuzetno dragocen i nezaobilazan vid podrške jer se veoma dešava da sa prolaskom vremena bez posla nivo samopouzdanja i samovrednovanja rapidno opada kod ove društvene grupe. Jedna od posledica opadanja samopouzdanja i vere u sebe dovodi takođe do toga da je veoma teško probuditi veru kod žena 45+ u lokalnim sredinama da se kroz udruživanje, zadrugarstvo ili udruženje građana može napraviti neka dodatna vrednost i stalno zaposlenje. Osećaj zajedništva i međusobnog razumevanja uočeni su kao temeljni emotivno-psihološki okvir unutar kojeg se na partikularnom planu može postići određen rezultat. Istovremeno, prepoznato je da su koordinacija i supervizija od strane već aktivne i kapacitetne organizacije civilnog društva efikasan način da se žene bez posla na lokalnom nivou okupe, osnaže i organizuju u cilju kreiranja sopstvenog posla.

Nekoliko je puta naglašeno da bi uključivanje organizacija civilnog društva i angažovanje tih kapaciteta i iskustava bilo značajno za kreiranje efikasnijih javnih politika u oblasti rodne ravnopravnosti kao šire, krovne teme a u oblasti ekonomskog osnaživanja žena kao uže, ali podjednako značajne teme. Uočeno je da ne postoji jedno efikasno rešenje koje bi se moglo primeniti niti je moguće primenjivati jedan mehanizam.

Na osnovu iskustva nekih koordinatora uočava se da je tržište u lokalnim sredinama po pravilu više naklonjeno muškarcima, dok su radna mesta koja su namenjena osobama oba pola uglavnom popunjena mlađim ženama. I pored toga, sprovođenje projekta dovelo je do povećanja nade i vere da se i u maloj, lokalnoj sredini može nešto uraditi i za sebe stvoriti neko bolje okruženje kroz primenjene forme udruživanja i organizovanja. Neke od najvećih prepreka na lokalnu svakako su stereotipi i predrasude, kao i neprepoznavanje civilnog sektora kao značajnog partnera u procesu unapređenja ekonomskog položaja žena i njihovog uključivanja u tržište rada. Tu je svakako i potpuna nevidljivost žena 45+ za sistem, za donatore koja je već nekoliko puta naglašena a sa tim u vezi dodatno potvrđena neophodnost iznalaženja sistemskog pristupa koji jedino može da donese sistemsko rešenje. Od strane koordinatora potvrđeno je potpuno odsustvo zajedničkog rada javnog, biznis i civilnog sektora.

Primećena je i nedovoljna podrška institucija za koje se očekuje da će se promeniti na bolje u narednom periodu, a istovremeno je uočeno nepoverenje i distanca biznis sektora prema civilnom sektoru. Naglašeno je da bi podrška biznis sektoru u nastupu prema civilnom sektoru mogla značajno da utiče na održivost ovakvih projekata jer bi davanje određenih olakšica privrednim subjektima od strane javnog sektora moglo da motiviše privredne subjekte da se okrenu zapošljavanju ove i sličnih ranjivih grupa.

Uključivanje sva tri sektora, jedan je od važnih zaključaka, možda je i jedini način da se ovakve inicijative dugoročno načine održivim. Dodatno je primećen nedovoljno razvijeno podsticajno okruženje za civilne organizacije za obavljanje privredne delatnosti koja jeste zakonski definisana i dozvoljena, ali je limit prihoda koji udruženja građana mogu da ostvare premali (400 000 dinara na godišnjem nivou), što značajno limitira održivost ovakvog načina ekonomskog osnaživanja žena. Neophodna je, zaključak je

izlaganja unutar drugog panela, održivost lokalnog tipa, ulaganje u kapacitete žena 45+ da realizuju svoje biznis ideje i da se pozicioniraju na tržištu.

Jedan od veoma značajnih zaključaka jeste da se postojeći problemi mogu adresirati i rešavati samo kroz multisektorski pristup. Uočena je neophodnost koordinacije, dijalog između svih faktora koji se pre svega u lokalnim zajednicama bave određenim problemom. Uočeno je, između ostalog, da su stvarne i konkretne intervencije ne samo potrebne na nivou lokalne samouprave i lokalnih institucija, već da je u tim inicijativama neophodan partner iz civilnog sektora. Civilno društvo prepoznato je kao efikasni implementator na lokalnom nivou jer lako može da uključi pripadnike ciljne grupe kroz razne vrste podrške, od medijske promocije, do psihološkog osnaživanja.

Takođe, uočen je značajna uloga lokalnih i regionalnih udruženja preduzetnika, regionalnih razvojnih agencija i regionalnih privrednih komora. Jedan od važnih uvida u kontekstu nevidljivosti ove društvene grupe tiče se upravo nedostupnosti podataka o onim ženama koje su potpuno nevidljive jer se nalaze apsolutno ispod radara sistema i svih stejkholdera (Romkinje i ostale višestruko disriminisane žene).

Više panelista istaklo je potrebu da se izvrši evaluacija aktivnih mera za zapošljavanje, gde bi u fokusu bile žene, kako bi se dobili rezultati koje mere podstiču veće zapošljivosti žena, sto bi trebalo da budu osnova daljeg planiranja mera podsticanja zapošljavanja ili unapređivanja položaja zaposlenih žena svih, ali i specifičnih starosnih grupa. Takođe istaknuto je bi Zapadna i Centralna Srbija bi trebalo da budu u fokusu kreatora javnih politika u cilju rasta zaposlenosti zbog najizraženijeg rodno jaza na tržištu rada.

Ključna zaključna opaska može se sabrati u sledećem: završna konferencija projekta "Druga šansa za žene koje imaju 45+ godina u Srbiji" treba da bude zapravo prvi događaj u nizu narednih zajedničkih koraka javnog, biznis i civilnog sektora u procesu sistemskog rešavanja pitanja rodne ravnopravnosti na tržištu rada a unutar te politike i ekonomskog osnaživanja žena 45+.

Opšti zaključak konferencije "ŽENE 45 PLUS – Ravnopravnost na tržištu rada i kako je postići" je da ova društvena grupa, koju čini pola miliona žena, predstavlja sa svojim životnim i profesionalnim iskustvom, ukupnim znanjima i veštinama, te visokim stepenom radne sposobnosti, ogroman ljudski, socijalni i ekonomski kapital Republike Srbije koji bi, punim radnim anagžovanjem i ravnopravnim učešćem na tržištu rada, ne samo finansijski doprineo napredovanju srpskog društva, već kroz sve druge aspekte društveno-političkog života značajno uticao na ubrzanje svih reformskih procesa koji se trenutno odvijaju u zemlji. Stoga se u narednom periodu očekuje strateški pristup javnom zagovaranju za unapređenje položaja žena 45+ na tržištu rada.